

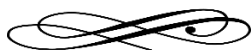
Зарахування ними архівознавства до гуманітаристики вказує на те, що в загальному випадку це наука про людину, її діяльності та результати цієї діяльності [3, 75].

Добре розуміючись на методології науки та її еволюції, Л. Дюранті і Дж. Мікетті значну увагу приділяють висвітленню періоду панування в історії архівознавства ідеї *універсального (загального) методу*. Ці пошуки вони датують ХІХ ст. і пов'язують з архівістом Ф. Боніані, який докладно писав про особливий порядок документів у фондах, і згодом щедро ділився міркуваннями зі студентами університетів Італії [3, 84]. Через укоріненість походження документів і фонду в минулому цей метод було названо *історичним* (*metodo storico*). У Франції він здобув назву *повага до фонду* (*respect des fonds*), у Німеччині – *провенієнц принцип* (*Provenienz Prinzip*). Виникнення цих понять означило тогочасну реальність – прагнення підтвердити якісно нове розуміння такого документального феномену як *фонд*.

Пошуки універсального методу в архівознавстві запропонували фаховій спільноті різні його варіації. Майже через 100 років авторитетний архівіст-палеограф Дж. Ченкетті, розвиваючи ідею історичного методу як практичного розв'язання проблем архівістики, змінив його першу частину назви на *архівний*, проголосив основоположним інструментом для нової теорії архівознавства і таким чином перевернув «архівний світогляд» [2]. На глибоке переконання Л. Дюранті і Дж. Мікетті, цей тактичний хід возвеличив історичний метод із методу, що підтримує «архівну науку», до метода, на якому тримається «наука в архіві» [3, 85]. Тому попри дискусійність питання ідеї зарубіжних колег, за якими в ядрі методології архівознавства аргументовано виокремлюється основоположний універсальний метод, що розкриває генеральне розуміння базових понять архівістики – архівного документа та архівного фонду, вважаємо вартими уваги.

Список використаних джерел:

1. Матяш І. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 515 с.
2. Cencetti G. Scritti archivistici. Roma : Il Centro di ricerca editore, 1970. P. 9–39.
3. Duranti L., Michetti G. The Archival Method. *Research in the Archival Multiverse*. Clayton : Monash University, 2017. P. 75–96.

Ковальська Л. А., канд. іст. наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

РЕТРОСПЕКТИВНА ІНФОРМАТИВНІСТЬ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ УКРАЇНИ (1941–1945)

Ретроспективний образ Другої світової війни, особливо її періоду 1941–1945 рр., коли війна рухалася теренами України, стає фактом історичної пам'яті народу та є предметом професійного аналізу не тільки спеціалістів у галузі історії, війни, ідеології, психології, філософії, політики, а також архівознавства й джерелознавства. В основу образу покладено надбання науки, інтерпретацію і систематизацію фактів на основі існуючого комплексу документів і архівних матеріалів. Ретроспективний образ війни формується під впливом свідчень очевидців та фронтовиків, військових щоденників та листів, літературних творів письменників, поетів, журналістів. Цей документальний масив розпорошений по десятках державних та приватних архівів. Ретроспективність відображає історичну свідомість народу, яка в різні епохи являє собою комплекс практичних і теоретичних форм соціальної пам'яті, переказів, міфологічних уявлень та наукових даних.

Процес історичного пізнання в межах різних джерелознавчих комплексів передбачає використання ретроспективного методу, який допомагає у розумінні розвитку подій у реальності – від причини до наслідку. Сутність ретроспективного методу полягає у виході на більш високий рівень дослідження з метою розуміння й оцінки попередніх подій. Кожний попередній

етап виокремлення інформації архівного джерела можна зрозуміти у його зв'язку з іншими етапами та у світлі наступної стадії в цілому, у якій найбільш повно виражена сутність історичного процесу. У конкретно-історичному вивченні ретроспективний метод пов'язаний з методом пережитків – способом реконструкції об'єктів минулого за збереженими артефактами. Пережитки минулої дійсності, як топографічні плани й карти, оголошуються достовірним джерелом. Основна методологічна вимога до методу вивчення артефактів полягає в необхідності визначення й доведення реліктового характеру тих свідчень, на основі яких реконструюється картина історичної реальності [2].

У масиві джерел особового походження виділяють три рівні існування уявлень про Другу світову війну в свідомості людей: прогностичний, синхронний та ретроспективний. Прогностичний образ формується під впливом суспільної свідомості напередодні певних явищ в історичному процесі. Синхронний образ виробляється безпосередньо в ході подій, набуття реального досвіду. Ретроспективний образ війни стає фактом історичної пам'яті народу та є більш цілісним, ніж прогностичний і синхронний. Його основу складають думки вчених, інтерпретація і систематизація фактів на основі існуючого комплексу документів та архівних матеріалів. Інша змістовна сторона ретроспективного образу війни представлена у вигляді свідчень, спогадів фронтовиків, військових щоденників, листів з фронту, а також літературних творів письменників, поетів і журналістів. Нині спостерігається підвищений інтерес науковців до формування образу «індивідуальної війни», який дослідник може знайти лише в джерелах особового походження. Головним видом таких джерел інформації є мемуари фронтовиків, партизанів і працівників тилу. З припиненням ідеологічної ангажованості можна активніше звертати увагу на цей вид джерел з метою розширення сформованого уявлення про ретроспективний образ Другої світової війни [1].

Багатий кінофотофонодокументальний масив документів державних архівів України періоду війни відтворює її різнопланові історичні аспекти. Специфічною формою цих архівних документів є фіксація навколишньої дійсності, за допомогою фізико-хімічних засобів у вигляді кінофотофонодокументів, які несуть цінну історичну інформацію про події і життя народу воєнного часу. Як історичне джерело, розкривають історичні події та факти у вигляді статичних або динамічних кіно і аудіо образів.

Методична основа аналітичної критики кінофотофонодокументів напрацьовувалася протягом довгого періоду та вимагає обережного ставлення до такого виду архівних документів. Як історичне джерело кінофотофонодокументи за способом відтворення діляться на кіно-, фото- і фонодокументи. У визначенні специфіки методики аналізу джерел велику практичну користь приносить складання різного роду допоміжних класифікацій. Головним сховищем документальних пам'яток про роки війни є матеріали фондів Державної архівної служби України.

Найбільш інформативними джерелами для психологічного сприйняття є кіноматеріали. Вони дають можливість динамічної візуалізації історичного процесу, особливостей бойової діяльності в тилу ворога. Унікальна колекція Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного (далі ЦДКФФА) є своєрідним евристичним джерелом не тільки для представників фундаментальної науки, а й журналістів, художників, усіх шанувальників вітчизняної історії.

Фонди архіву розкривають питання організації партизанського руху і підпілля, окремі моменти бойової діяльності і повсякденного життя. Фонди містять кіножурнали, документальні фільми, кінолітописи, окремі не змонтовані сюжети, які не увійшли в готову продукцію і не демонструвалися на кіноекранах, виробництва вітчизняних кіностудій, Української студії хронікально-документальних фільмів, Центральної студії кінохроніки [3]. Кіносюжети і кінофільми оповідають про життєдіяльність партизан і підпільників України. Кіноперіодики «Радянська Україна», «За Радянську Україну» «Союзкиножурнал» подають інформацію з фронтів, показують окремі моменти бойового та повсякденного життя партизанів, висвітлюють роботу тилу, розповідають про відновлення життя у звільнених від нацистів регіонах. Іншим джерелом оперативної інформації були спецвипуски, присвячені окремим подіям або особам

військ та партизанських з'єднань. У сюжетах і кінофільмах широко представлені побут і життєдіяльність учасників партизанського руху України.

У фондах ЦДКФФА зберігаються документальні масиви фотографій воєнних років. Цей вид архівного документу є значним інформативним видом візуальних історичних джерел, які вимагають складної методики аналізу. Адже, крім найменувань, архівних шифрів і історичних текстів фотодокументи не мають рівних у візуальних статичних ілюстраціях. Тематичний архівний масив почав формуватися з 1950-х рр., коли до фондів були передані фотографії республіканської виставки «Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників». Так, цінним доповненням колекції стали фотографії з особистих архівів колишніх керівників партизанських з'єднань П. Вершигори і Г. Наумова. Невелику за обсягом групу становлять фотографії фото партизанських груп і загонів. Архівний фотофонд представлений фотографіями особового складу, створенню і діяльності Українського штабу партизанського руху. Значною проблемою критики фото як історичних джерел є з'ясування авторства. Життя партизан було зафіксоване на великій кількості фотографій авторства М. Трахмана і Я. Давидзона. Окремого дослідження заслуговують знімки генерал-майора Героя Радянського Союзу П. Вершигори. Професійний кіноактор і кінорежисер 1930-х рр. стає начальником бригади кінофотокореспондентів політвідділу 40-ї армії. На жаль, не всі імена фотографів партизанського руху збереглися.

У дослідженні історії війни важливе значення мають фонодокументи, які зберігають фонди ЦДКФФА. Фонодокументи містять офіційні зведення, виступи, бесіди, репортажі, композиції, збірники, створені в різний час на різних носіях (магнітна плівка, грамплатівки, аудіокасети). Методика аналітичної критики фонодокументів відрізняється від аналізу кінофотодокументів. Для розкриття змісту події великого значення набувають різноманітні звукові елементи фонодокумента. Специфіка фонодокументів полягає в додатковій інформативності акустичного фону і різноманітності форм, які дають можливість визначити ступінь їх авторської інтерпретації. Серед фонодокументів архіву зберігаються офіційні зведення Радянського інформбюро, звернення партійних і державних діячів СРСР, провідних вчених, літераторів, діячів культури і мистецтва. Радіорозповіді учасників і організаторів партизанського руху України С. Ковпака, О. Федорова, С. Малікова, В. Бегми. Окрему групу фонодокументів складають цикли радіопередач «У легендарного вогнища», «Поштова скринька на Канаду», тематичні радіопередачі «Від Путивля до Карпат», «Вони визволяли Україну», «Доля партизан».

Отже, ретроспективний метод серед методів реконструкції воєнних подій створює цілісне образне уявлення війни. Здатність зображально-графічних та аудіальних документів фіксувати велику кількість візуальних об'єктів в кадрі і зберігати аудіоінформацію, обумовлює особливу інформаційну цінність ретроспективних історичних джерел. Фіксуючи об'єктивну реальність воєнного часу підпільної тилової діяльності, такі документи виступають свідченнями і допомагають історикам реконструювати історичний процес у повномірному його відображенні. Саме тому звернення до цього типу документів в історичному дослідженні війни має важливе значення.

Список використаних джерел:

1. Ковальська Л. А. Джерелознавчий дискурс історії радянського Руху Опору (1941–1945 рр.): монографія. Донецьк-Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 462 с.
2. Мандральская Н. В. Принципы научной классификации в определении методики источноведческого анализа кинофотофонодокументов. *Вестник архивиста*. 2010. № 2. С. 255–269.
3. Україна і Друга світова війна кінолітопис : Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіносюжетів, спецвипусків (1939–1945 рр.). Київ, 2005. URL: http://tsdkffa.archives.gov.ua/Annals/cinema_1939-1945.pdf

